

Андрушків Б. Удосконалення управління природоохоронною діяльністю обслуговуючих підприємств на інноваційних засадах [Електронний ресурс] / Б. Андрушків, Н. Кирич, О. Погайдак // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2012. — Вип. 1 (6). — С. 5-16. — Режим доступу до журн. : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12abmniz.pdf>.

УДК 502

JEL Classification: Q57

Богдан Андрушків, Наталія Кирич, Ольга Погайдак

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОБСЛУГОВУЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

Анотація. У статті розглянуто інноваційні аспекти організації природоохоронної діяльності в умовах обслуговуючих підприємств. Розкрито особливості цього процесу в умовах трансформаційної економіки. Запропоновано шляхи удосконалення організації природоохоронної роботи на підприємстві. Визначено напрями їх розвитку у контексті економічних реформ задекларованих Урядом.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, обслуговуюче підприємство, трансформаційна економіка, підприємство, сфера послуг.

Богдан Андрушків, Наталія Кирич, Ольга Погайдак

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье рассмотрены инновационные аспекты организации природоохранной деятельности в условиях обслуживающих предприятий. Раскрыты особенности этого процесса в условиях трансформационной экономики. Предложены пути совершенствования организации природоохранной работы на предприятии. Определены направления их развития в контексте экономических реформ задекларированных правительством.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, обслуживающее предприятие, трансформационная экономика, предприятие, сфера услуг.

Bohdan Andrushkiv, Nataliya Kyrych, Olha Pohaydak

INNOVATIVE ASPECTS OF ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN SERVICE FIRMS

Abstract. The article considers the innovative aspects of environmental management in service companies. The features of this process in terms of transformation of the economy. Ways of improving the organization of environmental protection work in the enterprise. The directions of their development in the context of economic reforms declared by the government.

Keywords: environmental activities, serving enterprise transformation economics, business, services.

Andrushkiv, B. et al. (2012). Innovative aspects of environmental activities in service firms [Udoskonalennya upravlinnya pryrodookhoronnoyu diyal'nistyuu obsluhovuyuchykh pidpryyemstv na innovatsiynykh zasadakh]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava - Socio-Economic Problems and the State* [online]. 6 (1), p.5-16. [Accessed June 2012]. Available from: <<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12abmniz.pdf>>.

Актуальність проблематики. За умов активізації науково-технічного прогресу в ХХІ ст. світова спільнота, особливо у сфері обслуговування, намагається створити новітню модель розвитку, що обумовлено глобалізацією та інформатизацією суспільства, трансформацією його гуманітарної, соціально-економічної та екологічної спрямованості. Як відомо, зростання рівня споживання економічних благ, в т. ч. послуг в суспільстві зумовлюють нові визначальні доміанти розвитку, а також відповідні протиріччя у збалансуванні виробничих і соціально-економічних інтересів у процесі провайдингу природоохоронної діяльності.

Як відомо, причиною існування таких суперечностей є сама еволюція суспільства, яке створило небаченої складності систему, яка, з одного боку, взаємодіє із природою, ресурсами, а з іншого її нещадно експлуатує, ушкоджує та часом руйнує. А. В. Бохан, у своїй науковій праці [2] підкреслює: «Саме еволюція пов'язана з процесами формування все більш складних систем, кожний вид з яких відрізняється від попереднього більшою диференціацією та спеціалізацією, рівнем споживання та концентрації значно більшої кількості природної енергії». Чим складніший і вищий ступінь розвитку соціуму в природній ієрархії, тим більше він потребує енергії для забезпечення власної стійкості і, відповідно – продукує значну ентропію, яка створюється у процесі підтримки цього організму.

Тому економічні відносини в суспільстві не могли розвиватися по-іншому, як використовуючи природні ресурси і вносячи різноманітні елементи дисгармонії в механізми саморегуляції біосфери. Викликані таким чином порушення механізмів саморегуляції природного середовища є наслідком самої специфіки господарської діяльності. Загальновідомо, що людина здатна пізнати та знайти засоби перетворення будь-яких предметів природи заради свого блага, нехай навіть тимчасового. Але вона не може відразу пізнати і перетворити всю природу, в достатній мірі оцінити глобальні деструктивні наслідки антропогенної діяльності. Сучасне суспільство і донині не усвідомило, що Природа – абсолютна передумова і умова людини. Людина не лише породжена Природою, але й сама постійно робить її вихідним пунктом і першоджерелом своїх нових прагнень, якими вона збагачує себе як людину, як частку природи, існування й життєдіяльність якої унеможливлені без природи. Власне ці та інші обставини обумовлюють актуальність і своєчасність даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику організації природоохоронної діяльності в умовах підприємства розкрито в працях Б. М. Андрушків., А. В. Бохан., Н. Б. Кирич., В. І. Куценко, А. А. Садекова, О. А. Васюти, Л. Г. Мельника, Т. Ю. Туниця., В. А. Хвесик, Р. П. Шерстюк ін. [1-11]. Тим часом організація природоохоронної роботи в умовах обслуговуючих підприємств залишається, до даного часу, за полем зору науковців.

Мета і завдання статті. Трансформуючи природні ресурси в необхідні споживчі блага в процесі виробництва та економіки суспільство прирікає себе та протистояння природі. Його залежність від довкілля в сфері послуг набуває нових форм, а суперечливий характер взаємовідносин з природою стає дедалі помітнішим. Чим глибше суспільство перетворює природу в процесі економічної діяльності, тим вищого рівня розвитку сягають його продуктивні сили і, водночас, складнішими та суперечливими стають взаємовідносини з навколишнім середовищем. З іншого боку, природа протистоїть суспільству як своєрідна система зі своїми законами, екологічними взаємозв'язками та взаємозалежностями, здатністю до самовідновлення та саморозвитку створює привабливі форми для висхідного розвитку сфери обслуговування. Однак економічна діяльність переважно здійснюється всупереч функціонування екологічних відносин, оскільки її завдання мають цільовий та односторонній характер, що призводить до деструктивних змін у довкіллі. Метою даної статті є розкриття особливостей організації природоохоронної діяльності в умовах обслуговуючих підприємств з перспективою формування на інноваційних засадах науково обґрунтованого

провайдингу організації природоохоронної роботи на обслуговуючих підприємствах і використання цього чинника для розвитку системи.

Виклад основного матеріалу. Природа за всіх часів розвивалась за дуалістичним принципом єдності внутрішніх суперечностей, але у формах, специфічних і притаманних для кожного способу виробництва. Очевидно через те, взаємодія елементів системи «суспільство – природа» підпорядкована як загальним для всієї системи, так і специфічним, притаманним кожній підсистемі законами. Природні закони мають більш універсальний характер, значна частина з них діє в суспільстві, впливає на його стан і розвиток, на ступінь і наслідки взаємодії з природою і отримання від неї «віддачі». Тому життєздатною може бути лише та суспільно-економічна система, закони якої не вступають в антагоністичні суперечності із законами природи [2].

За існуючих філософії й умов господарювання та підприємництва, екологічні й економічні інтереси суспільства є нетотожними за змістом і методами їх досягнення. Вони містять єдність і протилежність, цілу низку протиріч між екологічною збалансованістю світу і зростаючими потребами людства в використанні природних і енергетичних ресурсів. І це є зрозумілим, оскільки використання природних ресурсів, обмін енергетично-речовинними потоками завжди підпорядковуються економічним інтересам суспільства – зумовлюючи виснаження природних можливостей збалансованого відновлення потенціалу життєзабезпечення.

Тому традиційний економічний спосіб взаємодії суспільства, сфери послуг і природи зумовлює необхідність трансформації ринкових відносин. Звертаючи на це увагу А.Д. Урсул відзначає: «І в такій перспективі немає нічого несподіваного, оскільки ринкові відносини виникли на стадії розпаду первинно-общинного ладу, коли відбувався перехід до виробничої економіки. Вони виникли як засіб економічного виживання й розвитку людства і так само можуть зникнути, якщо в екологічному аспекті виявляться гальмом в розвитку, фактором наближення екологічної катастрофи» [11, с. 23].

Незаперечним прикладом таких процесів впродовж історії людства стали прогресивні технологічні революції, які були реакцією на виникнення екологічних криз. Так відомий вчений М.Ф. Реймерс, у межах ретроспективного аналізу виокремив п'ять екологічних криз і відповідних технологічних революцій, що їм відповідають [9].

- криза збіднення промислу та збиральництва → біотехнічна революція;
- перша антропогенна екологічна криза → сільськогосподарська революція;
- криза примітивного поливного землеробства → друга сільськогосподарська революція;
- друга антропогенна екологічна криза → промислова революція;
- сучасна глобальна екологічна криза продуцентів (відтворювальної здатності біосфери) і загроза нестачі мінеральних ресурсів → науково-технічна революція;
- глобальна термодинамічна (теплова) криза → енергетична революція;
- глобальна криза надійності екологічних систем → революція екологічного планування.

Кожна екологічна криза була реакцією на невідповідність продуктивних сил і виробничих відносин ресурсним та екологічним можливостям. Зокрема сучасна глобальна криза редуцентів, яка характеризується наближенням до безпечного максимуму використання енергії та різким порушенням екологічної рівноваги, спричинила термодинамічну кризу. Їй відповідає енергетична революція, пов'язана із створенням замкнених виробничих циклів, максимальною економією енергії, яке дозволяє підтримувати та поліпшувати екологічну рівновагу [9].

Загалом трансформація, наприклад, аграрного суспільства в індустріальне супроводжувалась переходом від використання природних ресурсів до використання мінеральних ресурсів за одночасного збільшення обсягів експлуатації останніх. Одночасно зростала ресурсоемність не лише суспільного виробництва, а і сфери послуг та навантаження на природне середовище. Причини цього полягають у структурних зрушеннях

постіндустріальної стадії розвитку економіки розвинутих країн, а також в загостренні екологічної кризи, яка є граничним ступенем антагоністичного змісту суперечностей взаємовідносин суспільства і природи.

На думку О. І. Рогача, екологічна криза характеризується невідповідністю розвитку продуктивних сил та інституційних відносин даного способу виробництва ресурсно-екологічним можливостям біосфери. Тому неправомірно підходити до вирішення екологічних і економічних проблем відокремлено, розриваючи «генетичний» зв'язок процесів їх появи і зняття. Науково доведена тісна взаємозумовленість досягнутого рівня раціоналізації природокористування, якості навколишнього середовища, стану природно-ресурсного та енергетичного потенціалу будь-якої країни, з одного боку, і потенціалом розвитку економіки, з іншого [10].

Основними чинниками посилення екологічної кризи є: кількісне та якісне нарощування продуктивних сил суспільства; розвиток науково-технічного прогресу без урахування екологічних вимог; панування моделі ресурсномісткого, еколого-деструктивного економічного зростання з орієнтацією на збільшення обсягів споживання матеріальних благ; зростання чисельності народонаселення; стихійна антиекологічна урбанізація; мілітаризація національних економік, нарощування потужностей сфери послуг у зв'язку з розвитком інфраструктури (рис. 1).

Але внутрішніми причинами розгортання суперечностей процесу екологізації обслуговуючих підприємства ми вважаємо саме суперечності взаємовідносин суспільства з природою, які: 1) зумовлені розвитком продуктивних сил; 2) виникли внаслідок обмеженості організаційних та виробничих відносин; 3) викликані впливом наявних форм суспільної свідомості; 4) породжені невідповідністю законів розвитку суспільства законами функціонування біосфери.

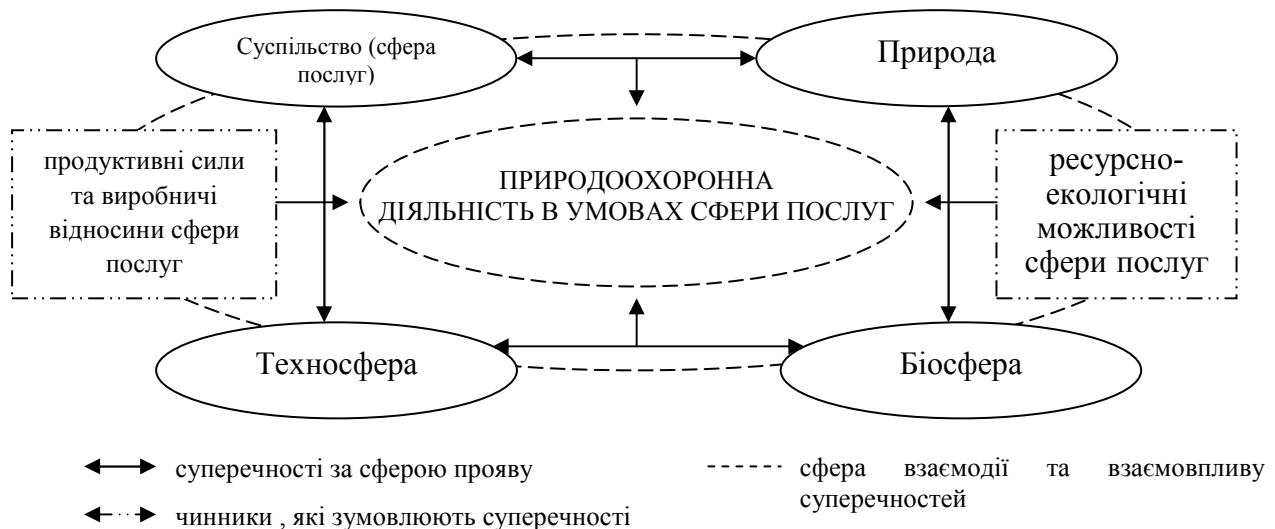

Рис. 1. Організація природоохоронних процесів в умовах обслуговуючих підприємства на інноваційних засадах (Адаптовано за Бохан А. В. [1])

Кризи спричиняють суперечності другої групи, де важливу роль відіграє антагонізм між загальноекономічним призначенням природи та загальнолюдськими потребами в її раціональному використанні, з одного боку, й обмеженими економічними функціями та неефективними формами організації відносин природокористування, з іншого. Зокрема, А. І. Костін тлумачить «екологічну кризу» як конфлікт між природоперетворюючою діяльністю людського суспільства і процесами, які регулюють динамічну рівновагу в екосфері на різних рівнях її організації [7, с. 39].

Варто відзначити, що в наукових працях суперечності процесу екологізації підприємництва розглядають з огляду: еколого-економічних протиріч трансформаційної економіки; суперечностей у формуванні екологічної політики; суперечностей між економічним поступом і можливостями самовідновлення, відтворення й раціонального використання природних ресурсів у працях таких авторів як: А. А. Садеков, О. А. Васюта, Л. Г. Мельник, Т. Ю. Туниця та ін. [3-7]. За основу багатьох досліджень здебільшого взята не лише діалектика єдності природи і суспільства, але й показана складність аналізу підсистем, які функціонують за своїми законами. Вони висвітлюються з огляду відповідних економічних, природничих і соціальних наук, але часто з різних позицій, підходів, понять, оцінок, одиниць виміру тощо залишивши поза увагою такий чинник як сфера обслуговування. Розглядаючи природу організації взаємовідносин природи та сфери послуг ми вважаємо за доцільне враховувати прояв екологічних, ресурсних і економічних законів та закономірностей. Адже їх знання, узгодження і застосування у практиці функціонування сфери послуг сприятиме формуванню екологічного комфорту, економічного благополуччя та еколого-економічної безпеки в суспільстві (рис. 2).

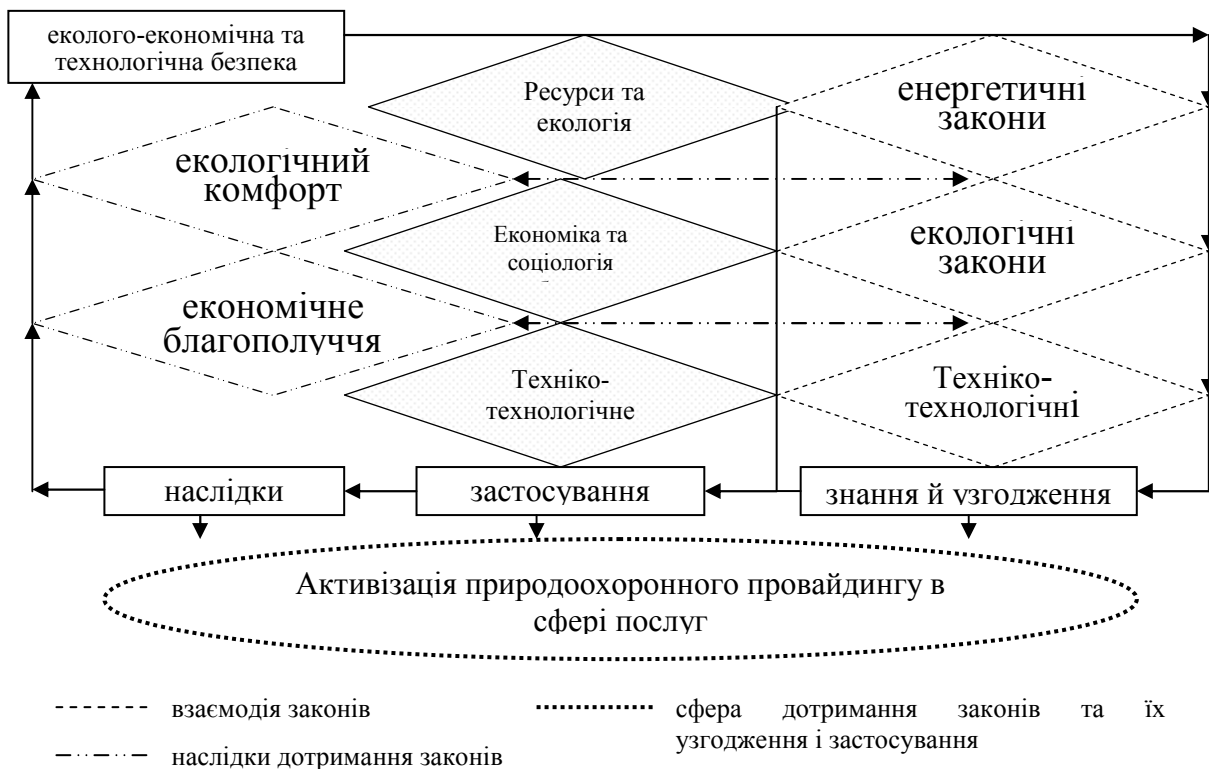

Рис. 2. Вплив ресурсних, екологічних, економічних та техніко-технологічних законів, знань та закономірностей на попередження негативних явищ у процесах активізації природоохоронної діяльності в умовах обслуговуючих підприємств на інноваційних засадах

У зв'язку з цим, на особливу увагу заслуговують екологічні закони, які насамперед, сприяють збалансованому розвитку суспільства. Адже ще давньогрецький філософ Демокрит вважав, що «ніщо не відбувається випадково, все відбувається з якоїсь причини і необхідності»; Аристотель вказував на «наявність у природі якоїсь спрямованості у майбутнє, бо хаотичний рух матерії перетворюється в спрямовану еволюцію від простого до складного»; Ш. Монтеск'є розвивав ідею загальної закономірності, якій підпорядковані явища природи і людства; М. Ломоносов намагався досягти «загальної згоди причин – єдність законів природи»; А. Ейнштейн показав глибокий взаємозв'язок між простором, часом і

рухом матерії та ін. Також значного поширення в науці й суспільстві набули «екологічні закони Б. Коммонера» та інших вчених [2].

На думку Бохан А.В., найбільш дотичними до практики екологізації підприємств сфери послуг є такі закони, як:

- «все пов'язано з усім» (будь-яка дія, процес, які відбуваються у певному місці і в певний час, змінюючи стан локальної системи, викликають в ній ланцюг реакцій як через внутрішні, так і зовнішні зв'язки);
- «закон константності або збереження» (ніщо не зникає, а лише змінює вигляд);
- «закон екологічної піраміди» (повне використання чи перетворення речовини, енергії та інформації в системі без втрат неможливе);
- «закони різноманіття й конкуренції» (основний фактор еволюції є боротьба за існування та природний відбір);
- «закон ефективності використання» (в конкуренції перемагає та система, яка найбільше накопичує та найефективніше використовує матерію, енергію та інформацію);
- «ніщо не минається даремно» (за все треба платити; прогресивний розвиток системи або її частин обов'язково буде оплачений деградацією або її інших частин, або її фрагментами навколишнього середовища);
- «природа знає краще» (керуюча система для успішного управління і трансформації інших систем, повинна перевершувати їх за інформаційним змістом);
- «розвиток природокористування» (виробничого і невиробничого) залежить не лише від способу опанування людьми природних ресурсів, але й від соціальної системи суспільства в цілому, яка детермінує всі сфери і сторони цього процесу;
- «закон детермінації багатства засобами праці в природних умовах підвищує його продуктивності» (заможне і цивілізоване те суспільство, яке спроможне виокремити з природного середовища найбільше різноманітних засобів праці);
- «закон оптимальної відповідності природного середовища характеру і темпам розвитку суспільства» (існує стійкий зв'язок між рухом природи Землі і людської природи) [8, с. 76].

Також прикладом пояснення дії законів перетворення енергії природи може слугувати «закони термодинаміки». Згідно першого закону термодинаміки загальна кількість енергії Всесвіту залишається незмінною від початку до кінця, змінюватися лише її форма (тобто будь-які матеріальні речі є енергією, яка існувала чи існує в природі та перетворюється з одного стану в інший). Другий закон зазначає: за умови перетворення енергії деяка корисна кількість її втрачається (відбувається зростання сумарної ентропії). Трансформація енергії відбувається в одному напрямку: від зручної до незручної у використанні, від доступної до недоступної, від впорядкованої до невпорядкованої.

Наприклад, у процесі економічної діяльності з навколишнього середовища запозичується енергія, що зумовлює відповідну ентропію. В сфері підприємництва вона трансформується в обмежені за терміном товари та послуги, що мають відповідну ринкову вартість. У процесі цієї трансформації витрачається та губиться в докільці більше енергії, аніж було задіяно на її виробництво. Крім того, кінцевий товар чи послуга існують тимчасово, після споживання та використання вони зникають, розкладаються та повертають у навколишнє середовище у вигляді відпрацьованої енергії та відходів (наприклад, приблизно 93% придбаних людьми матеріалів взагалі ніколи не перетворюються на продукцію, що відповідає ринку; 80% товарів викидається за непотрібністю після одноразового використання, а значна частина іншої продукції не відпрацьовує увесь визначений термін; 99% вихідних матеріалів, що використовуються у виробництві товарів перетворюються на відходи через шість тижнів після продажу [7, с. 47]).

На думку сучасного американського дослідника Дж. Ріфкіна, природа ВВП через призму термодинаміки постає вже не показником багатства, а скоріше показником тимчасової енергетичної цінності, що втілена в товарах і послугах, вироблених за рахунок зменшення доступних енергетичних запасів, і накопичення втрат у вигляді розсіяної

ентропії. За цього економічний прогрес кінцевого балансу завжди буде показувати лише збитки. Тобто будь-яка цивілізація неминуче бере у природи більше, аніж створює, залишаючи Землю збіднілою в силу самого свого існування. Через що, тривалу історію виживання мають ті суспільства, які спроможні забезпечити максимально можливий баланс між природними ресурсами і потребами людей (з урахуванням неминучих обмежень) [2].

Таким чином, суперечності екологізації підприємств сфери послуг доцільно розглядати як історичний, динамічний і складно-компонентний процес. І тому, вважаємо за доцільне підтримати класифікацію протиріччя процесу екологізації підприємств за ознаками:

1) взаємодії напрямків розвитку суспільства на: основні (еколого-економічні, еколого-політичні, еколого-енергетичні, еколого-культурні); взаємовпливу (економіко-політичні, економіко-енергетичні, економіко-культурні, політико-культурні, еколого-культурні); послідовності прояву (політико-економічні, енергетично-культурні) (рис. 3).

2) масштабом прояву суперечностей: локальний, регіональний, національний, міжнародний, глобальний;

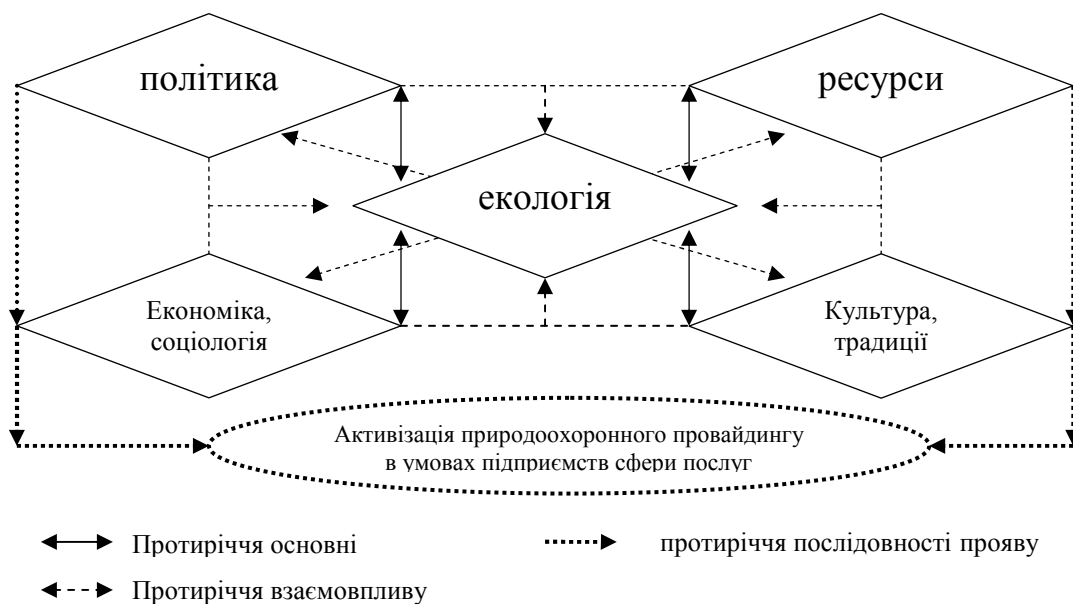

Рис. 3. Прояв і взаємовплив суперечностей процесу активізації природоохоронних процесів в умовах обслуговуючих підприємства на інноваційних засадах
(Адаптовано за Бохан А.В. [1])

3) рівнем прояву суперечностей: мікрорівень, макрорівень, мегарівень;

4) рівнем синергетичних ефектів і проявів: екологічної інтеграції, екологічна інтервенції, екологічної експансії, екологічне екологічної транснаціоналізації, екологічної експропріації, екологічної експансії, екологічного сепаратизму, екологічного месіанства, екологічного неокolonіалізму, екологічного тероризму та ін. (про що було сказано вище);

5) рівнем екологічної справедливості в узгодженні інтересів добробуту: між сучасним і прийдешнім поколіннями; між підприємцями і екологами; індивідуальними інтересами й перевагами, що регулюються ринковими відносинами; між бідними і багатими країнами та ін.

Розв'язання таких суперечностей залежить від того, що буде пріоритетним для суспільства: інтереси й добробут окремих індивідів (підприємців), груп (кланів) чи загальносуспільні інтереси (до яких і належать раціональне використання природних ресурсів та збереження довкілля).

Необхідність дотримання принципу справедливості та рівності поколінь задекларована у тезах сталого (збалансованого) розвитку Комісією ООН з довкілля та

розвитку, що передбачає «задоволення потреб сьогодення без заподіяння шкоди ресурсним й екологічним можливостям прийдешніх поколінь задовольняти свої потреби». Адже у наш час є гострою проблема справедливого розподілу глобальних природних ресурсів і благ, що здобуваються за рахунок їх використання, а також визначення рівня відповідальності суспільства за їх наслідки впливу на довкілля. Лише діалектична єдність розвитку економіки з реалізацією основних принципів соціальної справедливості, збереження генофонду націй може забезпечити збалансований розвиток людства.

За даними ООН, за останнє десятиріччя економічно розвинуті країни вкрай нещадно й непропорційно використовували велику частку світових ресурсів: близько 70% світової енергії та металів, 60% харчових продуктів. Наприклад, в США споживається в 1,5-2 рази більше енергії ніж у Європі, у тисячі разів більше, ніж у країнах, що розвиваються. Економічно розвинуті країни, де мешкає менше 20% світового населення, здійснюють 80% емісії загальної кількості шкідливих газів до атмосфери, які здатні спричинити глобальні зміни клімату та руйнування озонового шару [2].

Вищезазначені чинники підтверджують взаємозв'язок між темпами економічного зростання та деградацією довкілля, а також негативні тенденції, які проявляться в майбутньому за існуючої стратегії розвитку людства. Наукові дослідження в галузі економіки, екології, соціології, демографії підтверджують, що екологічні проблеми пов'язані із нерівномірністю в матеріальних статках, рівнях споживання та можливостях доступу до природних ресурсів є взаємопов'язаними та взаємопідсилюючими. Як бідність, так і екологічний занепад, зазначає К. Флавін, глибоко інтегровані в сучасну економічну систему. Оскільки «над споживання» меншості за обмежених природних ресурсів контрастують з «недоспоживанням» (бідністю) величезних мас людей в Азії, Африці, Латинській Америці. Кількість людей, які живуть в жебрацтві, складає приблизно 1 млрд., 30% активного населення (більше 800 млн. людей) не працевлаштовані. За даними Світового банку й ООН, за останні десятиріччя прибуток на душу населення знизився в більше ніж 100 країнах світу. Лише 1,3 млрд. людей живе менше ніж на 1 дол. в день [1].

Згідно даних звіту ООН Human Development Index, можна констатувати факт того, що в 31 країні з низьким рівнем добробуту середня тривалість людського життя становить лише 46 років, а в багатих державах люди живуть у середньому 72 роки (найбільша тривалість життя в Японії – 82,2 року) [1].

Відбувається також несправедливий розподіл вигод від глобалізації серед бідних країн, посилення їх експлуатації шляхом застосування механізмів дискримінаційної торговельної політики Заходу. Стає очевидним, що ініційовані ООН цілі Самміту тисячоліття (2000 р.) і проголошений намір до 2015 р. знизити бідність на 50% досягнуті не будуть. Розвинуті країни фактично відмовляються надавати бідним країнам економічну допомогу на рівні 0,7% їх річного ВВП, що могло б становити понад 125 млрд. дол. щорічно. Зокрема, уряд США скоротив на 60 млрд. дол. іноземну допомогу бідним країнам і у 2006 р. на цілі подолання глобальної бідності виділили лише 0,17% ВВП, що є найнижчим рівнем серед усіх країн-донорів [9, с. 10].

Звідси постає необхідність всебічного аналізу причин суперечностей між бідними та багатими щодо життєвого рівня, оцінки тенденцій екологічної політики, а також справедливого розподілу не лише матеріальних благ і ресурсів, а і підвищення якості обслуговування з рахунок екологічного чинника.

Висновки. Таким чином суб'єкти активізації природоохоронної діяльності в умовах обслуговуючих підприємств на інноваційних засадах мають усвідомлювати відповідальність за наслідки економічних трансформацій, що передбачає не лише вибір і оцінку критеріїв власної успішності, прибутковості, але й пошук інших форм їх створення, реалізації та споживання. Це означає, що продукуючи технології з меншими енергетичними й екологічними витратами, підприємці сфери послуг можуть бути провідниками досконалішого соціального-економічного життя, яке будучи самозабезпечуючим, має розвиватися без шкоди для прийдешніх поколінь.

Представники технооптимістичної течії (У. Ростоу, З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, Р. Арон, Б. Фулер, Г. Кан, А. Вінер, Р. Фолк, Дж. Саймон та ін.) [6], розглядаючи взаємовідносини суспільства і природи в контексті майбутньої цивілізації та НТП, обґрунтували необхідність якісних змін продуктивних сил людства і вдосконалення еколого-економічних відносин. Представники технооптимізму, пропонуючи моделі постіндустріального, технотронного, інформаційного суспільства, вважають, що в їх основі й надалі залишаться основні цінності західного суспільства – приватна власність, підприємництво, індивідуалізація, конкуренція. Вони вважають, що поєднання НТП та ринкової економіки, за певної кореляції системи цінностей і соціальних пріоритетів, є важливою передумовою виходу з глобальної екологічної кризи. За цього особливого значення надавалось саме механізмам ринкової інфраструктурної саморегуляції, які є своєрідним соціальним провідником механізмів саморегуляції біосфери та сфери послуг.

Існують також концепції екзогенного та ендогенного розвитку НТП. Екзогенний вважається зовнішньою соціально-економічною силою, що підвищує ефективність виробництва. Ендогенний – внутрішньою енергією економічної системи і характеризується органічним впливом науки та техніки на розвиток соціально-економічної ефективності виробництва та сфери обслуговування. До цієї концепції належать різні інноваційні теорії економічного розвитку. Провідна серед них належить, як відомо, Й. Шумпетеру, який запропонував дефініцію «інновація» і обґрунтував інноваційний процес як визначальний чинник економічного розвитку. Він стверджував: «Нове, зазвичай, не виростає із старого, а з'являється поруч з ним, витісняє його і змінює всі відносини таким чином, що виникає необхідність у специфічному процесі управління ним» [7, с. 40-41].

Дослідження сутності трансформацій економіки в сфері послуг з урахуванням досягнень НТП завжди викликали зацікавленість і спонукали появу відповідних наукових вчень і теорій. Зокрема, французька філософія розробила теорію прогресу, англійська – вчення про еволюцію, німецька – теорію розвитку, українська – концепцію поступу. Прообразом вчення про прогрес постає «об'єктивне» нагромадження різноманітних благ і багатств, що описується законами математичної прогресії і статистики. Поступ є ніщо інше, як рух, людства у певному напрямку до певної мети яка полягає у підвищенні життєвого рівня.

Нині кожна держава має свої особливості трансформації економіки і функціонує за стандартами, які поступово змінюються нововведеннями, які спричиняють до нового соціально-економічного та екологічного поступу. Але головна проблема поступу, як вважав І. Франко, полягає не у визнанні того, що все у світі змінюється, а у відповіді на питання: чи зміни відбуваються на краще чи на гірше? Суб'єкт поступу – нація і людство. У ньому, зазначав І. Франко, є «авангард», який завойовує «міста невідомого», і є «обоз», який розширює прокладені авангардом «стежки» у широкі «дороги». Проте в цілому їх перевищує велика армія «мародерів», яка мало розуміється на тому, що відбувається, снує дорогами буття без якоїсь чіткої мети і плану, навіть перешкоджаючи поступові [8, с. 126].

На початку XXI ст. світова економіка активно формує нову парадигму НТП, складовими якої виступають зростаючий взаємозв'язок між ринками капіталу і новими технологіями, посилення екологічної орієнтації нових технологій, глобальний характер створення та використання знань, технологій, продуктів, послуг. Це пояснюється розвитком НТП у відповідності до трьох «типів логіки» [5, с. 162]:

- 1) логіки інформаційної (збір, передача, обробка та маніпуляція різноманітною інформацією – від біржових курсів до генетичних кодів);
- 2) логіки міметизму (від грец. *mimos* – наслідування), тобто імітація живого (від штучного інтелекту до рекомбінації молекул ДНК);
- 3) логіки руйнування – відновлення (від розробки композиційних матеріалів до генетичних маніпуляцій).

Через те НТП досить часто розглядається науковцями водночас як унікальне і парадоксальне явище, що виступає і генератором (від латин. *generator* – родоначальник), і

катализатором (від грец. *catalis* – руйнування) екологічних проблем. Саме тому вплив НТП на взаємовідносини суспільства та природи оцінюється далеко не однозначно (Ф. Ніцше, О. Шпенглер, Б. Рассел, О. Хакслі, Дж. Оруелл та ін.).

Адже не варто забувати, що НТП призвів до різкого загострення глобальної екологічної кризи, порушення балансу між природою і людством, соціально-економічної дестабілізації, техногенних явищ і катастроф. Біосфера реагує на забруднення атмосфери глобальним потеплінням клімату, кислотними дощами, зношенням озонового покриття та смогом, що у свою чергу також сприяє виникненню глобального затемнення. За даними «The Guardian», за останні роки кількість сонячного світла, що досягає поверхні Землі, скоротилася на 20%. У майбутньому це може спричинити збільшення рівня витрат додаткового освітлення, а це у свою чергу потребуватиме значних енергоресурсів, а їх використання – мільйони тонн забруднюючих речовин. [1].

Створена суспільством техносфера часом формує свої власні закони розвитку, дія яких інколи призводить до несподіваних результатів, катастрофічних наслідків і може, навіть, загрожувати виживанню людства. Тобто, вступає в дію важливий принцип природи – емерджентність (англ. *emergence* – раптове виникнення, поява нового) за наявності у системного цілого особливих властивостей, які не є притаманними її підсистемам, а також сумі властивостей її елементів. Відбувається особлива форма інтеграції системи, що підпорядковується іншим законам формотворення, функціонування та еволюції. Тобто домінування механічного світосприйняття створює враження, що вже не люди, а техніка і технологія починає визначати трудовий процес. Сфера обслуговування в силу відомих причин переноситься на другий план і стає предметом бізнесу.

Досягнення НТП, на думку М. Кисельова, спровокували небезпечні сподівання на безмежну владу людини над природою. Втративши інтуїтивне відчуття своєї єдності з природою і гадаючи, що живе за власними надприродними або позаприродними законами, людина інтерпретує природу лише як передумову для розвитку складної інфраструктури соціуму або необмежену сукупність ресурсів, які в кращому випадку слід використовувати раціонально. До того ж зараціоналізована, розчленована дисциплінарністю та спеціалізацією наука виявилася безпорадною перед складністю глобальних проблем сучасності в т.ч. і у сфері обслуговування. Виходячи з цього, необхідно активізувати моніторингові дослідження як в межах окремих регіонів, так і в міжнародному просторі з метою формування відповідного європейського рівня життєзабезпечення.

Крім того НТП, набуваючи поступально-динамічного розвитку значно змінив соціально-економічні передумови екологізації підприємств сфери обслуговування, а саме спричинив: інформатизацію економіки та екології; збільшення варіантності вибору в сферах виробництва, обслуговування і споживання; створення передумов заміни екологічно неспроможних речовин і процесів на їх більш ефективні аналоги; зростання рівня функціональності економічних систем та їх складових; появу виробничих систем і споживчих товарів, заснованих на інформаційних принципах, запозичених у природи; зниження питомої енергоємності, матеріаломісткості й ціни виробничих процесів, виробів і послуг; виникнення індустріального метаболізму, тобто формування замкнутих інтегральних систем виробництва, сфери послуг і споживання продукції за аналогією з циклами кругообігу речовин і енергії в природі; насичення ринку матеріальними благами, що сприяють розвитку ринку духовних та інформаційних благ і послуг; розвиток територіального самоврядування та збільшення можливостей обліку індивідуальних особливостей екосистем і соціальних співтовариств в управлінні економічним розвитком; інтернаціоналізацію процесів виробництва, сфери послуг і споживання продукції; міжнародну кооперацію і спеціалізацію, яка сприяла реалізації територіального чинника оптимізації компонентів життєвого циклу товарів та ін.

Оскільки, НТП є історично закономірним і взаємозумовленим явищем, але, водночас, суперечливим процесом розвитку, тому поступальні процеси і тенденції спричиняють відповідну активізацію нових напрямків розвитку підприємств, особливо у сфері

обслуговування, як свідомо регульованого та контрольованого процесу його екологізації. На нашу думку, в процесі активізації природоохоронної діяльності в умовах обслуговуючих підприємств на інноваційних засадах організації провайдингу доцільно враховувати такі сторони НТП, як: наукову – систематичне прогнозування та комплексне використання нових фундаментальних відкриттів в гуманітарній сфері у природознавстві та суспільних науках; технічну – застосування принципово нових джерел енергії, нових матеріалів, комплексно-автоматизованих систем виробництва, особливо ресурсощадливих, а також новітніх систем отримання, передачі та обробки інформації; соціальну – підвищення рівня екологічної освіченості і культури, екологізація свідомості підприємця в процесі пізнання закономірностей розвитку і нового технологічного оволодіння навколишнім природним середовищем з користю для розвитку сфери послуг та підвищення життєвого рівня населення.

Використана література:

1. Андрушків Б. М. Екологічне благополуччя та благоустрій населених пунктів – запорука здоров'я людини / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич. – Тернопіль: ТОВ «Лілея», 1996. – 187 с.
2. Бохан А. В. Екологізація підприємства в умовах трансформації економіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / А. В. Бохан. – КНУ ім. Т. Г. Шевченка, К., 2009.
3. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального виміру: монографія / О. А. Васюта. – Тернопіль: «Гал-Друк», 2001. – 600 с.
4. Данилишин Б. Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України / Богдан Данилишин // Наука та наукознавство. – 2006. – № 3. – С. 94–100.
5. Добровольський В. В. Екологічні знання: навч. посіб. / В. В. Добровольський – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 304 с.
6. Інноваційні шляхи активізації природоохоронного провайдингу в умовах підприємства (Європейські аспекти). – Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф». 2011. – 576 с. (За ред. Б. М. Андрушківа).
7. Костин А. И. Экополитика и глобалистика: учеб. пособ. для студ. вузов / А. И. Костин. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 418 с.
8. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник; /за заг. ред. Л. Г. Мельника, М. К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
9. Реймерс Н. Ф. Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы. / Н. Ф. Реймерс – М.: Россия Молодая, 1994. – 366 с.
10. Туниця Т. Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст / Т. Ю. Туниця. – К.: Знання, 2006. – 300 с.
11. Урсул А. На пути к экобезопасному устойчивому развитию цивилизации / А. Урсул // Общественные науки и современность. – 1994. – № 4.
12. Вовк Ю. Організаційно-економічний механізм управління раціональним використанням ресурсів [Електронний ресурс] / Ю. Вовк // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2011. — Вип. 1 (4). — Режим доступу до журн. : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/1/vyrvr.pdf>.

REFERENCES:

1. Andrushkiv B. M., Kyrych N. B. Environmental well-being and improvement of human settlements - the key to human health [*Ekolohichne blahopoluchchya ta blahoustriy naselenykh punktiv – zaporuka zdorov'ya lyudyuy*]. Ternopil', Lileya Publ., 1996, 187 p.
2. Bokhan A. V. Greening the company in a transitional economy [*Ekolohizatsiya pidpryyemstva v umovakh transformatsiyi ekonomiky*]. Kyiv, KNU, 2009.
3. Vasyuta O. A. Problems of environmental strategy of Ukraine in the context of global dimension: monograph [*Problemy ekolohichnoyi stratehiyi Ukrayiny v konteksti hlobal'noho vymiru: monohrafiya*]. Ternopil', Hal-Druk Publ., 2001, 600 p.
4. Danylyshyn B. Natural and ecological potential strategies for sustainable development of Ukraine [*Pryrodno-ekolohichnyy potentsial v stratehiyi staloho rozvytku Ukrayiny*]. *Nauka ta naukoznavstvo - Science and Science of science*, 2006, No 3, pp. 94–100.
5. Dobrovols'kyu V. V. Environmental knowledge: teach. manual [*Ekolohichni znannya: navch. posib*]. Kyiv, VD Profesional, 2005, 304 p.
6. Andrushkiv B. M. Innovative ways to enhance environmental providing in the enterprise (European issues) [*Innovatsiyini shlyakhy aktyvizatsiyi pryrodookhoronnoho provaydynhu v umovakh pidpryyemstva (Yevropeys'ki aspekty)*]. Ternopil, Terno-hraf Publ, 2011, 576p.
7. Kostin A. I. Environmental policy and global studies [*Ekopolitika i globalistika*]. Moscow, Aspekt Press Publ., 2005, 418 p.

8. Mel'nyk L. H. Shapochka M. K. Fundamentals of Ecology. Environmental economics and environmental management [*Osnovy ekolohiyi. Ekolohichna ekonomika ta upravlinnya pryrodokorystuvannyam*]. Sumy, Universytet-s'ka knyha Publ., 2005, 759 p.
9. Reymers N. F. Ecology: theories, laws, rules, principles and hypotheses [*Ekologiya: teorii, zakony, pravila, printsipy i gipotezy*]. Moscow, Rossiya Molodaya Publ., 1994, 366 p.
10. Tunytsya T. Yu. Nature: national and international context [*Zbalansovane pryrodokorystuvannya: natsional'nyy i mizhnarodnyy kontekst*]. Kyiv, Znannya Publ., 2006, 300 p.
11. Ursul A. Towards sustainable development of civilization ecosafety [Na puti k ekobezopasnomu ustoychivomu razvitiyu tsivilizatsii]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost' - Social Sciences and Modern*, 1994, No. 4.
12. Vovk, Yuriy Ya. (2011): *Організаційно-економічний механізм управління раціональним використанням ресурсів*. Published in: Socio-Economic Problems and the State , Vol. 4, No. 1 (May 2011).

Рецензія: д.е.н., проф. Бриндзя З. Ф.

Received: March, 2012

1st Revision: April, 2012

Accepted: May, 2012